

# HOOG-AZIË

UIT EEN

NATUUR- EN GEOGRAPHISCH OOGPUNT GESCHETST;

DOOR

Prof. ROBERT VON SCHLAGINTWEIT.

(*Vervolg en slot van bladz. 119.*)

---

## VII. FAUNA.

De dierenwereld is in de verschillende gedeelten van Hoog-Azië zeer belangrijk. Allerlei diersoorten bevolken den Himálaya tot eene hoogte van 10,000 voet boven het waterpas der zee. Op de krachtige takken der groote loof- en naald-boomen, tusschen hun groen, breed gebladerte en donkere, puntige naalden wiegelen zich apen niet alleen in den warmen zomer, maar ook in den killen winter, wanneer het landschap overal met sneeuw, zij het dan ook tot eene geringe hoogte, bedekt is. Digte wouden, rotsspleten, kloven en hollen worden niet alleen door vossen, maar ook door beeren, luipaarden en tijgers bewoond. Op de kale rotsen, op het heete graniet- en gneiszand, dat hoog opgehoopt ligt aan den oever der rivieren, koesteren zich slangen, waaronder verscheidene vergiftige zijn. Groote levendige hagedissen loopen snel over den vochtigen, met gras bedekten bodem en op heldere lente- en zomerdagen fladderen duizende bonte vlinders en andere insecten te midden van den rijken met bloemen prijkenden plantengroei. De wateren van den Himálaya bevatten niettegenstaande hunne koude en hunnen snellen loop, talrijke visschen en kruipende dieren. In de bosschen van den Himálaya leven faisanten, evenzeer uitmuntende door haar prachtig gevederte, waarvan men zelfs in Indië te vergeefs de weêrga zou zoeken, als door

hun welsmakend vleesch. Meer dan men zou gelooven worden zij door kleine, snappende papegaaijen vergezeld, en dikwijls verre verwijderd van de nabijheid aller menschelijke woningen, verneemt de reiziger het kraaijen van een haan of het gekakel van hoenders, welke dieren zich ook thans in grooten getale op hunne oorsponkelijke verblijfplaats, het Himálaya-gebergte, ophouden.

Zoodra echter de reiziger plaatsen bereikt heeft, die hooger gelegen zijn dan 14,000 voet, vooral wanneer hij den hoofdkam van den Himálaya is genaderd, verwondert hij zich evenzeer over het veranderde karakter van het bergachtige landschap, dat hem omgeeft, als over het voorkomen van geheel andere diervormen. Daar worden de plaatsen der roofdieren, der tijgers, der luipaarden en anderen ingenomen door de schuwe, angstige antilopen, door gazellen en moschus-dieren. Vogels vertoonen zich hoe langs hoe zeldzamer en slechts bij uitzondering verdwaalt hier een der groote diersoorten, die aan dit land eigen zijn. Want even als Australië gekenmerkt wordt door zijne bijna geheel uit buideldieren bestaande fauna, even als wij de giraffe en het nijlpaard slechts in Afrika ontmoeten, zoo vormen ook de hoogere gedeelten van Thibet, van den Karakorum en den Künlün een gordel, die door een geheel eigenaardige, scherp begrensde dierenwereld wordt bewoond.

Wilde paarden (Kyangs), wilde ossen (Yaks), verscheidene soorten van groote, wilde schapen, antilopen en gazellen dwalen door de breede dalen, over de hooge onbewoonde, rotsachtige plateau's dezer streken; niet afzonderlijk evenwel, maar troepsgewijze, hetwelk eene treffende tegenstelling oplevert met het algemeen gebrek aan gewassen, worden zij aangetroffen, en deze omstandigheid juist is aanvankelijk het meest bevreemdend. Deze dieren kunnen hun spaarzaam voedsel alleen verkrijgen door dagelijks een weg van onderscheidene mijlen af te leggen, om de verstrooid gelegene afzonderlijke, met gras begroeide plaatsen te bereiken. Slechts bij uitzondering gestoord door dat menschen op hen jacht maken, weinig lijdende door de bloeddorstigheid van den tijger of met hem verwante roofdieren, trekken zij van de eene rivier naar de andere en weder van deze naar meren, aan wier rand zich een zoom van kort, teeder, maar voedzaam gras bevindt. Maar niet zonder doel zwerven deze dieren; zij vertrouwen er niet op, dat het toeval hen ergens tot eene goede weideplaats zal voeren, maar evenals de denkende mensch den kleinsten afstand tusschen twee plaatsen

opzoekt, wanneer hij zich dikwijls van de eene naar de andere begeven moet, zoo zijn ook deze dieren, door hun eigendommelijk instinct geleid, er in geslaagd den kortsten weg te vinden tusschen de afzonderlijke weiden, zoodat niet alleen in de dalen, maar ook op de hellingen der bergen de paden door hen betreden zichtbaar zijn, niet ongelijk aan wegen door menschen gebaad.

In streken, die 15 tot 17,000 voet hoog zijn, worden zulke sporen menigvuldig aangetroffen, doch meer dan eens hebben wij in Julij en Augustus kudden van wilde Yaks en Kyangs, zelfs op eene hoogte van meer dan 19,000 voet zien doortrekken; zij hadden toen de grenzen, zelfs de uiterste van den grasgroei reeds ver overschreden en waren dicht gekomen tot die der eeuwige sneeuw. Waren wij niet door eigen aanschouwing van de aanwezigheid dezer dieren overtuigd, zoo zouden wij zulks geworden zijn door de groote hoeveelheid mest, welken wij onderscheidene malen zoodanig vonden opgehoopt, dat wij dien konden gebruiken als brandstof, die overigens slechts spaarzaam op deze hoogten voorkomt.

Als de vlugste gems, als de slankste gazelle, ijlen deze groote dieren langs de steile wanden van diepe afgronden voort. Men kan zich ter naauwernood voorstellen, dat hun plomp, dik ligchaam daartoe in staat is. Een ander maal vestigt de gids de opmerkzaamheid der reizigers op een verafzijnden gletscher; daar heeft zijn scherp oog, geoefend tot het zien van voorwerpen op zeer verren afstand, een Yak ontdekt, dien wij niet dan met behulp van een verrekijker konden waarnemen. Het zwarte dier liet zich midden op het koude ijs staande door de zon koesteren.

In het oog vallend bij de menigte wilde viervoetige dieren is het algemeene gebrek aan vogels; in de kale, eenzame, hooge streken van Karakorum en den Künlün heeft nog geen reiziger het liefelijk gezang der vogels vernomen, hetwelk de bosschen van den Himálaya vervult. Hij ontmoet slechts eenige weinige roofvogels, als gieren en arenden, die, van groote sterke vleugels voorzien, in staat zijn over de hoogste passen te vliegen; een rijkelijk voedsel vinden zij op hunne togten in het aas der gevallen groote wilde dieren.

Het gemis aan vogels in deze hooge streken, wordt daardoor verklaard, dat aldaar ook bijna geene insekten voorkomen; ook de mest der wilde, viervoetige dieren is niet, zooals zoo menigmalen bij ons in

Europa het geval is, de zitplaats van door hunne schoone kleuren glinsterende kevers. Insekten nu zijn voor het grootste deel het voedsel van vogels, naardemaal de jongste nasporingen, ingesteld naar het voedsel van vogels, aangetoond hebben, dat onder iedere 150 soorten van vogels er zich slechts 14 bevinden, die insekten als hun gewoon voedsel versmaden. Daarenboven worden de bergketenen van Hoog-Azië niet bezocht door trekvogels, zooals dit van vele soorten het geval is in de Alpen van Europa.

Verrassend, vergeleken met het vertrouwen, waarmede vogels in deze streken den reiziger naderen, is de angstige schuwheid, waarmede de groote viervoetige dieren hem zoeken te ontkomen. Niet alleen in Thibet, maar ook elders zijn vogels buitengewoon mak. Op de Galapagos-eilanden — verhaalt DARWIN — zijn spotvogels, vinken, vliegen-vangers en duiven zoo weinig bevreesd voor den mensch, dat zij zich, met het grootste gemak, door middel van een muts of hoed laten vangen. DARWIN lag op den grond en hield een drinkschaal in de hand, een spotvogel plaatste zich op den rand, nipte zonder eenigen schroom in het water en liet zich vervolgens met de schaal op den grond zetten. Dikwijls plaatsten zich vogels op de schouders en de armen, zoodat zij eenvoudig met de hand konden worden gegrepen.

Wij zelve hebben in Thibet het merkwaardige geval ondervonden, dat eenige kraaijen zes dagen lang ons leger achtervolgd hebben, van 16,000 tot 22,000 voet, gelokt door de overblijfselen van den maaltijd, die zij daar steeds vonden achtergelaten. Op dat tijdstip — in Augustus 1856 — trokken wij verkleed en juist daardoor genoodzaakt den weg, die gewoonlijk door karavanen gekozen wordt, te vermijden, gedurende 20 dagen door streken, die waarschijnlijk jaren achtereen door geen menschelijken voet betreden waren. Wij meenden, dat de wilde dieren, tot dusverre nog nooit uit hunne legerplaatsen opgejaagd, bij onze nadering geene vrees hoegenaamd zouden vertoonen, maar wij waren in onze verwachting zeer bedrogen, daar zelfs eenvoudig het naderbij komen reeds voldoende was om geheele kudden op de vlugt te drijven.

Een der grootste sieraden der dierenwereld, in Hoog-Azië, het fraaiste der wilde schapen, is in den loop der laatste eeuwen uitgestorven. Van dit schaap, hetwelk de beroemde Venetiaan MARCO POLO nog in de veertiende eeuw in vrij groot aantal aantrof en dat naar hem den naam van *Ovis Poli* verkreeg, daar hij het uitvoerig beschre-

ven heeft, worden tegenwoordig, maar uiterst zeldzaam, slechts de groote, spiraalsgewijs gewondene hoornen gevonden, maar sinds den tijd van MARCO POLO heeft geen reiziger dit dier ooit weder aangetroffen.

In geen gedeelte der aarde vinden wij zoogdieren op zulke groote hoogten als in den Karakorúm en in den Künlün. Al houden zij zich ook nog op, zooals door ons gezien is, op eene hoogte van 19,000 voet — wel te verstaan niet voortdurend, maar slechts voorbijgaande — zoo is daarom, zelfs op nog hooger gelegene plaatsen het dierlijke leven niet uitgebluscht, daar het voorkomen van infusorien in Hoog-Azië evenmin aan grenzen schijnt onderworpen te zijn, als dit in de Alpen het geval is. Zoo werden uit stukken, die wij hadden medegenomen van de oppervlakte der verweerde I'bi Gamin-rotsen, op eene hoogte van 20,459 voet, twaalf nieuwe soorten dezer diertjes gevonden, van welke sommige eene in het oog vallende overcenkomst aantoonde met die infusorien, welke tot heden toe op de hoogste gedeelten der Alpen waren verzameld geworden.

#### VIII. FLORA.

De plantengroei van den Himálaya vertoont een even groot verschil met dien van den Karakorúm en den Künlün, als dit het geval is met het geographische voorkomen en met de dierenwereld.

In de uiterste deelen van den Himálaya, van den Tarai tot op eene hoogte van 3000 voet, vinden wij de prachtigste palmen, boomachtige varens, magtige bamboesstammen, geweldig groote boomen, reusachtige vijgen en gom-soorten en tusschen hen de meest verschillende slingerplanten, die zich winden om de stammen en takken der boomen.

De veranderlijkheid der vormen is groot, de pracht der bloemen en het aantal der heerlijkste planten onbeschrijfelijk. Zelfs het eigenlijke tropische Indië kan ter naauwernood schoonere vlakten met weelderigeren plantengroei aantoonen. Hij verdwijnt bij eene hoogte van 3000 voet en maakt plaats voor den subtropischen plantengroei, waarin, wel is waar, ook tropische gewassen gevonden worden, maar steeds op zich zelve staande. Daar de inboorlingen vele der nuttigste tropische planten kunstmatig opkweeken, geven dergelijke streken zeer dikwerf den aangename indruk van goed onderhouden, zorgvuldig verpleegde boomgaarden en bosschen.

Op de subtropische streek volgt nu de boschstreek, die vooral in Kāmāon en Gārhwāl, het eigenlijke stroomgebied van den Ganges, prachtvol is ontwikkeld. In het dal van Bhagiráthi, het belangrijkste van den Ganges, zijn de steile hellingen, die het naauwe, dikwijls zich krommende dal insluiten, niet kaal noch naakt, want overal, zelfs tussehen de voegen en steenen, komen planten en grassen te voorschijn, en krachtige naaldboomen met ontwikkelde stammen groeijen overal op de rotsen, zoo hoog, zoo schoon en zoo prachtvol, als slechts bij uitzondering het geval is op eenig ander gedeelte van den Himálaya. Daar staat op korten afstand van *Pinus longifolia*, een pijnboom met naalden van twee duim lengte, een reusachtige hem na verwandte cedar, maar deze beide prachtige boomsoorten worden weder overtroffen door een overouden *Deodora*, den schoonsten en grootsten den van den Himálaya. Alsof de boomen er een voorgevoel van hadden, dat zij onder de bijlslagen van de hand des dikwijls meer afbrekenden dan opbouwenden mensch hun leven konden verliezen, groeijen zij menigvuldig op zulke steile, zulke ontoegankelijke rotsen, dat deze wel nimmer door een 's menschen voet zullen worden betreden.

Deze naaldboomen vormen op hunne wijze even goed een oorspronkelijk woud in den Himálaya, als dit de dichtste jangals, de uitgestrekste bosschen van tropisch Indië doen. Doch hoe zeer verschilt een oorspronkelijk woud in de hoogere gedeelten van het Himálaya-gebergte van een oorspronkelijk bosch in Indië! In de boschstreek van den Himálaya ontwikkelt zich ieder boom zoo volkomen als zulks mogelijk is; daar zijn geene geweldige slingerplanten, geene sterke varens, geene lastige woekerplanten, die op eene boosaardige wijze hen omspinnen, die hen van de beste sappen berooven, die hun de noodige ruimte tot volkomene ontwikkeling ontnemen. In den Himálaya kan men het voorkomen, de vormen der boomen en hunne geheele individualiteit leeren kennen, daar rust het oog welgevallig op het donkere groen, op de harmonische kleuren der boomen, op de groote witte en roode kleuren der Rhododendron's en Magnolia's. Maar in een jangal, een soort van oorspronkelijk woud in Indië, tracht steeds de eene vorm den anderen te verdringen; daar heerscht eene onregelmatigheid, een chaos, eene verwarring van boomen, struiken en boomachtige slingergewassen; daar wordt het oog vermoeid door de schrille, schreeuwende kleuren, door de meest verschillende vormen der bladeren.

Een lang oponthoud in eenen jangal, een oorspronkelijk bosch van Indië, is voor den mensch schadelijk; de grond is voortdurend vochtig, dikwijls ter dichte van een duim bedekt met afgevallene, verrotte overblijfselen van planten; de lucht is ondoorschijnend, zwoel, verpest door miasmatische uitwasemingen van organische stoffen. Langzaam stroomende troebele slijkerige beeken loopen door deze jangals. Haar water zoowel als ook dat, hetwelk in de lagere gedeelten van den bodem zich verzamelt in vijvers of putten, geeft geene verkwikking, het is warm. Wel verre van den dorst te laven, vermeerdert het dezen. Drinkt men er veel van, dan wordt men ongesteld, dikwijls erger dan voorbijgaand, en krijgt niet zelden heete koortsen of andere gevaarlijke ziekten. Hoe geheel anders is het in de oorspronkelijke bosschen van den Himálaya! Welke scherpe tegenstelling! Aldaar waait een zuivere, verfrisschende wind, men ontmoet nu hier, dan daar koele bronnen, met het heerlijkste water gevuld, en ruischende bergbeeken.

De schoonheid van den plantengroei op hoogten van 6000 en 9000 voet wordt in den Himálaya nog door verscheidene andere, hoogst gunstige omstandigheden verhoogd. Het klimaat is heerlijk, de diepe blaauwe hemel wordt door geen wolkje bedekt. Tusschen boomen en bloemen zetten wij onzen weg voort door een naauw dal, toen het plotseling, en ons zelve onverwacht, eene kromming maakt en een magtige, met sneeuw bedekte berg van duizend voeten hoogte voor ons staat, eene scherpe tegenstelling met het ons van alle zijden omgevende groen. Deze verschijning is zoo onverwacht, zoo indrukwekkend, dat zij steeds een grooten, onuitwischbaren indruk op mij maakt. Nog heden staan zulke tooncelen levendig mij voor den geest, zooals ik ze zoo menigvuldig aanschouwde in het bronnengebied van den Ganges. Zij zijn het, die dit tot een der schoonste gedeelten van den Himálaya maken en aan het landschap eene bekoorlijkheid verleenen, die men daar nooit zou verwacht hebben.

Hoe gansch anders is de verhouding van den plantengroei, wanneer de reiziger den Himálaya is overgetrokken en de hooger gelegene streken van Thibet bereikt heeft! De donkere, schaduwrijke bosschen van den Himálaya worden hier vervangen door kreupelbosschen, die zelden eene manshoogte bereiken. Alleen in de vruchtbaarste, kunstmatig door water bevochtigde gedeelten van Thibet gelukt het door eene zorgvuldige verpleging, behalve lage wilgen en populieren, eenige soorten van

vruchtboomen te kweken. Een bosch, in den eigenlijken waren zin van het woord, heeft geen van ons broeders ergens in Thibet aange troffen. Wanneer ook de Lamas van het Buddhistische klooster Mán-gnang zoo gelukkig geweest zijn, nog op eene hoogte van 13,457 voeten eenige groote populieren te kweken, die algemeen als het voorwerp eener bijzondere vereering worden beschouwd, moet dit als eene hoogst zeldzame uitzondering worden aangemerkt.

Op de hooge plateau's van den Karakorúm en den Künlün, op hoogten van 14 tot 16,000 voet, treedt eene eigene soort van houtvormend gewas op, de Yabágere, die niet in de hoogte groeit, maar zich horizontaal verbreedt en zich naauw aansluit aan den zoutrijken grond, die hem voedsel schenkt. Deze plant groeit menigvuldig op plaatsen, waar zij de grens van den grasgroei aanmerkelijk heeft overschreden, namelijk op de zoodanige, waar de teelt van het gras door de zandige geaardheid van den bodem en de algemeene droogte niet kan slagen.

Een algemeen beeld aangaande de grenzen van den plantengroei in de afzonderlijke gebergtektenen van Hoog-Azië geven de volgende cijfers aan de hand.

Boomen komen op den Himálaya voor tot op 11,800 voet; daar beneden worden die uitgestrekte wouden gevonden, wier karakter ik zoo even heb getracht te schilderen.

Op de noordelijke zijde van den Künlün groeijen boomen slechts tot op 9100 voet, op de zuidelijke zijde van deze bergketen komen zij gansch niet voor, aangezien de algemeene hoogte, zelfs van de laagst gelegene dalen, nog te groot is.

De graanbouw valt over het algemeen zamen met de hoogst gelegene bewoonde streken, maar de uiterste grenzen van den bouw zijn evenwel nog iets lager gelegen. In den Himálaya reikt de koornbouw niet boven de 11,800 voet en in Thibet niet boven de 14,700 voet.

De gemiddelde grens van den grasgroei is in den Himálaya op 15,400 voet, in Thibet eerst op 16,500 voet. In den Künlün vindt men geen gras op plaatsen hooger gelegen dan 14,800 voet.

Struiken groeijen in den Himálaya nog op hoogten van 15,200 voet, in Thibet zelfs van 17,000 voet. De grenzen van hunnen groei zijn dus aanmerkelijk hooger gelegen dan die van het gras. In den Künlün vindt men op de zuidelijke zijde struiken tot op 14,000 voet, op de noordelijke slechts tot 11,500 voet.

Niet alleen in de gebergten van Europa, maar ook in die van Hoog-Azië vindt men dikwijls grootere rotsen, als waren het eilanden, die uit de gletschers naar buiten steken, en ten gevolge der verlichting door de zon bij den dag aanmerkelijk verwarmd worden, niettegenstaande hare overigens ijskoude omgeving. Aan den gewonen waarnemer schijnt het toe, dat zij naakt en kaal zijn, maar het geoefend oog van den natuuronderzoeker ontdekt in hare spleten eenige weinige phanerogamische planten, die, hoe weinig ontwikkeld zij ook wezen mogen, juist daarom belangwekkend zijn, daar zij ons de vergelijkings-punten voor de uiterste grenzen van het plantenleven op verscheidene gebergten onzer aarde aanbieden. Zoo ontmoeten wij nog dergelijke planten in Thibet, op de noordoostelijke helling van den I'bi-Gämin, op eene hoogte van 19,809 voet; daaraan verwante soorten groeijen op den Himálaya in de nabijheid van den Jánti-pas op eene hoogte van 17,500 voet. Op geen ander gebergte der aarde reikt het plantaardige leven zoo hoog, want de hoogste op de Andes, in de nabijheid van den Chimborazo door den overste HALL gevondene phanerogamische planten groeijen slechts op eene hoogte van 15,769 voet.

#### IX. VOLKSSTAMMEN.

Evenals oceanen een grens daarstellen tusschen verschillende menschen-rassen en godsdiensten, doen dit ook de drie groote hoofdketenen van Hoog-Azië. De gheele Himálaya, uitgezonderd Bhután, Sikkim en Kashmí, wordt door verschillende rassen van Hindoes bewoond, die trouwens niet zoodanig zuiver en onvermengd zijn gebleven als de hun stamverwante kasten in Indië.

Terwijl een krijgszuchtige geest eenige stammen van den Himálaya, zooals de Górkhas in Népal en de Dógras en Sikhs in Chámba en Jāmu, op zoodanige wijze bezielt, dat het dikwijls zeer bezwaarlijk valt hen te overheerschen, munten andere, zooals de bewoners van Kāmáon en Gārhvāl, door goedaardigheid, vreedzaamheid en gastvrijheid uit.

De meeste Hindoe's van den Himálaya zijn zeer godsdienstig, hoewel vele hunner gebruiken afwijken van den ritus der echte Indische Hindoe's. Het behoeft geene verwondering te wekken, dat vooral in het stroomgebied van den Ganges de bewoners bijzonder bijgeloovig zijn, wanneer men bedenkt, hoe groot het aantal is der zich in hunne nabij-

heid bevindende sneeuwbergen, van welke de meesten voor den Hindoe het voorwerp eener bijzondere vereering zijn, wanneer men weet, dat fanatiek-godsdienstige Fakirs, van verre uit Indië komende, in alle rigtingen door het land trekken, hetwelk bovendien op alle plaatsen bezaaid is met pagoden, godsdienstige monumenten en voor heilig gehouden plaatsen. Het getal der priesters — der Brama's — is aldaar ook ongelooflijk groot. Zonder bepaalde inkomsten te hebben, voeden zij zich zonder moeite, zorgen of gewetenswroegingen van de geldelijke offers, die zij jaarlijks van de Fakirs en de bedevaartsgangers weten te verkrijgen, want alleen door rijkelijke geldelijke offers geraken deze ongelukkigen, tot het diepste bijgeloof vervallen, in het genot van al die zegeningen, die de afwassing en het gebed op de heilige plaatsen verzekeren, daar hij, die alleen een vroom geloovige is, daartoe geenszins kan geraken.

Thibet wordt bewoond door een Mongoolsch ras, dat eene eigene taal spreekt en dat, met uitzondering der bewoners van Bálti, de leer van Buddha belijdt, eene godsdienst bestaande uit eigendommelijke wijsgeerige beschouwingen, die uitvoerig beschreven zijn in het werk van onzen broeder EMILE: „*Het Buddhisme in Thibet.*”

Ook de bewoners van Thibet zijn in verschillende stammen verdeeld, van welke de Húnias, die bijna uitsluitend Hoog-Thibet (Gnári-Khórsum) bewonen, een der ruwste en minst beschaafde zijn. Over het algemeen zijn de bewoners van Thibet een goedaardig volk, dat zich meer met veevoer dan met akkerbouw bezig houdt. Het land, hetwelk zij bewonen, heeft overvloed van zout, het is rijk aan delfstoffen; bezit kleine, maar voortreffelijke paarden, talrijke kudden rundvee (tamme Yaks) en prachtige, om hunne wol beroemde schapen. Maar ten gevolge van zijne hooge centrale ligging en zijn daardoor beperkt niet zoo zeer ruw dan wel droog klimaat, brengt het zoo weinig graan en veldvruchten voort, dat zijne bewoners van honger zouden moeten omkomen, wanneer de noodwendigste levensbehoeften niet regelmatig uit den Himálaya werden aangevoerd.

Turkistán en de vlakten en steppen van Centraal-Azie worden door zwervende stammen der Kirghisen, Turkomannen en Mongolen doortrokken, die getoond hebben in meerdere of mindere mate ijverige aanhangers van het Mohamedanisme te zijn, niettegenstaande de onderdrukking, die hunne overheerschers, de Chinezen, op hen uitoefenen.

Wat den algemeenen staatkundigen toestand van Hoog-Azië aanbelangt, staat een deel van den Himálaya, vooral het westelijke, onder de regtstreeksche heerschappij der Engelschen; westelijk Thibet en bijna de geheele noordwestelijke Himálaya vormt een deel van het rijk van Kashmír, dat slechts eenigermate met Engeland in verband staat en door den tamelijk zelfstandigen en onafhankelijken koning (Maharája) geregeerd wordt. Oostelijk Thibet, Bhután in den oostelijken Himálaya, zoowel als Turkistán en de oostelijk daarvan gelegene gewesten, zijn aan de Chinezen onderworpen, die tot dusverre ten opzichte dezer landen hunne volle onafhankelijkheid van ieder Europeesch volk hebben weten te handhaven tot groot nadeel niet alleen voor de aardrijkskundige wetenschap, maar ook voor andere betrekkingen. Het is evenwel te hopen, dat de tijd niet ver af is, waarin wij door Engeland, maar in het bijzonder door Rusland, ons ook den toegang tot deze landen zullen geopend zien.

Het is hier niet van belang ontbloot, ook eenige mededeelingen te doen aangaande de woonplaatsen der bewoners van Hoog-Azië. Wij moeten ten opzichte van de woonplaatsen der menschen verschillende wijzigingen in het oog houden. Nomaden verwisselen hunne woonplaatsen, de landbouwers zijn gebonden aan hunne velden, de handelsdrijvenden staan in het midden der genoemden.

De Himálaya verheft zich, zooals wij gezien hebben, zoo steil boven de vlakten van Indië, en deze zelve zijn (vooral in de westelijke deelen) reeds zoo hoog, dat plaatsen beneden 1000 voet hoogte boven de zee, zelfs in de laagste dalen, zeldzaam zijn. De steile helling naar de rivier (een gevolg van de reeds door mij beschrevene uitschuring) en aan den voet van het gebergte het voorhanden zijn van den „Tarai", van die zeer ongezonde bosch- en koortsstreek boven door mij vermeld, heeft ten gevolge, dat de laagste gedeelten geenszins de meest bevolkte zijn. In den Himálaya is op eene hoogte van 2 tot 3000 voet boven het vlak der zee het aantal bewoonde dorpen gering. De bevolking is het dichtst tusschen de 5000 en 8000 voet; op 10,000 voet en nog hooger nemen de dorpen zeer snel af. Op den geheelen Himálaya wordt op eene hoogte van 12,000 voet geene plaats gevonden, die het gansche jaar achtereen bewoonbaar is. In het algemeen is in den Himálaya de uiterste bovenste grens der woonplaatsen moeilijk te bepalen; zij verschijnt dikwijls in een vorm, die het niet mogelijk maakt, haar in

onmiddellijke verbinding te brengen met het klimaat, want tegen den winter worden vele dorpen verlaten, die niettegenstaande hunne hoogten, wegens den stevigen bouw, gedurende het gansche jaar zeer goed konden bewoond blijven. De inwoners geven er echter de voorkeur aan naar lager gelegen dorpen te trekken, om daar bij eene iets geringere koude den winter door te brengen. Zooals bekend is, vindt men voorbeelden van eene dergelijke handelwijze in de Alpen van Europa.

Geheel anders dan in den *Himálaya* is de verhouding van de woonplaatsen der menschen in Thibet; van alle landen van Hoog-Azië heeft Thibet de grootste gemiddelde hoogte. Het is over het algemeen spaarzaam bevolkt, het dichtst tusschen de 9000 en 11,000 voet. In Thibet is geen punt, dat zich niet minstens 6000 voet hoog boven de zee verheft. Daar liggen gehuchten, dorpen, steden en weiden op zulke groote hoogten boven het spiegelvlak der zee als overigens nergens ter wereld. De hoogste gedurende het geheele jaar bewoonde plaats, niet alleen van Thibet, maar wel van de gansche aarde, heet *Hánle*; dit is een *Buddhistisch* klooster, 15,117 voet boven de zee door 20 *Lamas* (priesters) bewoond. Bijna op dezelfde hoogte liggen nog eenige andere kloosters, die aan de oevers van de meren *Mansaráur* en *Rákus*, in *Gnári Khórsum*, eene provincie van Thibet, zijn gebouwd. Het is eigenaardig, dat ook de hoogste, voortdurend in Europa bewoonde plaats een klooster is, dat namelijk op den *St. Bernhard* gelegen, 8114 voet boven de zee.

Ter vergelijking vermeld ik hier eenige der hoogst gelegene gedurende het geheele jaar bewoonde plaatsen der *Andes*. *Potosi* ligt 13,665 voet, *Cerro de Pasco* 14,089 voet en *Santa Barbara*, een bergwerk in de nabijheid van *Huancavelica*, 14,508 voet hoog boven het waterpas der zee. Het berigt, dat *PAUL DE CARMOY* in de *Andes* van *Peruvia* eene steeds bewoonde plaats had gevonden op eene hoogte van 18,454 voet (17,315 *Parijsche* voeten), moet of op eene dwaling van den waarnemer of op eene onjuiste meting van den reiziger berusten. Deze plaats heet naar *PAUL DE CARMOY*, „*Pueblo de Ocoruro*” en ligt in de *Sierra Nevada*, aan den weg van *Arequipa* naar *Cusco*. Misschien heeft *CARMOY* eene voorbijgaande, slechts voor weinige dagen berekende nederzetting der *Indianen* voor eene voortdurende gehouden. Het blijkt ten minste uit de ervaringen, die wij zelve gelegenheid hadden op groote hoogten in Hoog-Azië te doen, dat de bewerktuiging van den mensch hem niet

veroorlooft jaar uit, jaar in zelfs op eene hoogte van 16,400 voet zich op te houden. Tegen de opgave van CARMON getuigt nog de omstandigheid, dat in Thibet, hetwelk groote kudden van uitstekende schapen bezit, geene der weideplaatsen, naar welke zij verre van de dorpen in den zomer gedreven worden, hooger gelegen is dan 16,400 voet. Wanneer Thibet ook op nog grootere hoogten landerijen oplevert, voorzien van het zachtste en beste voedergras, schijnbaar in ieder opzigt uitstekend voor eene weide geschikt, dan worden deze toch niet door de herders bezocht. Oogenschoonlijk zijn zij te hoog, de invloed der verminderde luchtdrukking laat zich dadelijk bemerken. Wilde men het wagen langen tijd op zulke hoogten te vertoeven, zoo zou zulks zeer zeker een schadelijken invloed uitoefenen op het organisme, dat hiervoor niet berekend is. Voor kortere tijdperken, zelfs voor tien tot twaalf dagen, kan wel is waar de hoogte van 16,400 voet nog aanmerkelijk overschreden worden, hoewel niet zonder een herhaalde ongesteldheid ten gevolge te hebben, doch zonder voortdurenden invloed op de gezondheid van den mensch. Hiervan hebben wij ons zelve overtuigd, want toen wij de gletscher-groep van den T'bi Gāmin in Thibet onderzochten, legerden en sliepen wij, vergezeld van acht of tien menschen, van den 13 tot den 23 Augustus 1855 op buitengewoon groote, wel uiterst zelden bezochte hoogten. Gedurende deze 10 dagen was onze laagst gelegene legerplaats op 16,642 voet, onze hoogste op 19,326 voet; dit is, zooals ik met de meeste juistheid kan opgeven, de grootste hoogte, op welke tot heden toe een Europeaan een nacht doorbragt; twee legerplaatsen waren op eene hoogte van over de 18,300 voet en de overige tusschen 17,000 en 18,000 voet.

#### X. HANDEL EN STAATKUNDIGE TOESTAND.

Terwijl wij in den Himālaya uitgebreide akkers, een door de inboorlingen niet te verbruiken voorraad van graan, bouwmetaal, heerlijke bosschen en metalen in overvloed vinden, is Thibet, ten gevolge zijner hooge ligging en zijn daarmede verbonden droog klimaat, niet in staat jaarlijks het koorn voort te brengen, hetwelk het voor zijne behoeften noodig heeft. Eensdeels zijn de naauwe, steile dalen, waardoor bruischende rivieren stroomen, niet geschikt voor weiden en veeteelt, anderendeels ontbreekt een hoofdvereischte voor het menschelijk leven, het zout, bijna geheel en al. Thibet daarentegen heeft overvloed van

zout, het heeft voortreffelijke paarden en eene uitgebreide schapenteelt.

Onder zulke omstandigheden is de handel een diep gevoelde, levendige behoefte. De ruiling van waren, die jaarlijks in Hoog-Azië plaats vindt, is van groote beteekenis. Op sommige plaatsen worden regelmatig markten gehouden, waar dan lieden uit alle deelen van den Himálaya, uit Thibet en uit Centraal-Azië naar toe stroomden. Een der belangrijkste markten bevindt zich te Gártok, de hoofdstad van Gnári Khorsum, een gewest van Thibet.

Gártok, in de nabijheid van den regteroever van den Indus gebouwd, ligt zoo hoog boven de zee (15,009 voet), dat het alleen in den zomer bewoond wordt. De kleine stad, midden in het binnenste van een magtig gebergte gelegen, vertoont ten tijde der markt het bonte bewegelijke leven, het beeld eener zeestad. Daar ziet men den wilden, geestdrijvenden muselman van Centraal-Azië vreedzaam verkeerden met den zachtzinnigen Hindoe, met den goedaardigen bewoner van Thibet, met den langstaartigen Chineezen. Hoe onderscheiden ook soms de levenswijze, de godsdienst, de zienwijzen der verzamelde volksstammen mogen zijn, hier treden zij op den achtergrond, waar aller doel hetzelfde is, zoo vele waren mogelijk om te zetten en te ruilen. De stad is veel te klein, op markttijd, om aan al de zamengevloeiden een onderkomen aan te bieden, maar daar verheft zich in het dal, waarin zij gebouwd is, eene tweede veel grootere, slechts uit tenten bestaande stad, die een eigendommelijken aanblik oplevert. De ruwe, uit zwarte Yaksharen vervaardigde tenten van de bewoners van Thibet steken scherp af tegen de verblindend witte tenten der Hindoe's. De warme dikke vilten tenten der inboorlingen van Turkistan onderscheiden zich voordeelig van de overigen door dikwijls kunstig ingeweven kleuren en figuren. Gártok is wel het hoogste punt der aarde, waar de menschen om handelsbelangen te zamen komen.

Eene niet minder dan Gártok gewichtige handelsplaats is Leh, de hoofdstad van Ladák, 11,527 voet boven de zee gelegen en één uur verwijderd van den regter oever van den Indus. Leh is de grootste stad van westelijk Thibet, het snijdingspunt voor den handel naar Kashmír en Centraal-Azië. Ten gevolge van verstandige maatregelen heeft zich deze stad in de laatste tien jaren ongelooflijk vergroot en verfraaid. In den zomer bevinden zich hier dikwijls 2 tot 3000 vreemdelingen.

De hoofdhandel geschiedt overigens door karavanen, en dat hij nuttig

en voordeelig is, wordt daardoor bewezen, dat niettegenstaande de talrijke bezwaren, die overwonnen moeten worden, steeds nieuwe karavanen zich vormen. Tegenwoordig trekken de karavanen door streken, van welke men ter naauwernood gelooven zoude, dat zij wegens hare hoogte en andere ongunstige verhoudingen ooit door menschen zouden bezocht worden. Van wegen, in den waren zin van het woord, is nergens sprake.

Bijzonder gevaarlijk is de overgang over de hooge passen. Deze zijn gewoonlijk op hunne hellingen bedekt met groote gletschers, rijk aan spleten en morainen, zoodat de overgang der karavanen daardoor zeer bemoeijelijk wordt. Gehuld in dikke schapenvachten, de voeten bekleed met hooge sterke viltten kouzen en het hoofd voorzien van eene pelsmuts, legeren aan den vooravond van een dag, waarop een pas zal worden overgegaan, de lieden van de karavaan zich in een kring om een klein vuur, hunne pijp rookend, thee drinkend en somtijds met den rug steunend tegen de hooge balen met waren, die zij om voor den wind beschut te wezen, om zich heen hebben opgehoopt. Zij worden niet getroffen zooals de natuuronderzoeker door de grootschheid der hen omringende natuur, door de zuiverheid der lucht, de helderheid van den nacht, de nimmer vermoede glans en glinstering der prachtvol schitterende sterren, die op eene tooverachtige wijze hare stralen schieten op het bonte leger. Ginds ligt een paard op den grond, die kouder geworden is door de uitstraling gedurende den nacht, terwijl in zijne nabijheid eenige Yaks hun spaarzaam voedsel zoeken; met langzame schreden wandelen te midden van hen tweebultige kameelen. Slechts eene korte rust is aan de dieren vergund; nog gedurende den nacht worden zij beladen en met het aanbreken van den morgen neemt het beklimmen van den pas een aanvang.

De weg, dien men te volgen heeft, is gemakkelijk te vinden, ook wanneer hij aan niemand bekend zoude zijn, want vroegere reizigers hebben hem met groote steenen geteekend, die deels op vooruitstekende, in het oog vallende rotsblokken zijn gelegd, deels op gletschertafels; maar ook zonder deze kenteekenen is hij gemakkelijk te herkennen, door de groote menigte geraamten van lastdieren, die door de ongewone vermoeijenissen bezwaken zijn, en wier verbleekt gebeente den harden, bevrozen bodem bedekt. Wij beklimmen thans den pas. De diepe, plegtige stilte, die anders in deze streken heerscht en slechts nu en dan

door het geklapwiek van een snel voorbijgaanden vogel wordt afgebroken, heeft thans plaats gemaakt voor een oorverdoovend geraas; alles schijnt hier plotseling levend gemaakt te zijn, alles schijnt met de ruwe natuur te willen strijden. Door luid geroep, nog herhaaldelijk vermeerderd en versterkt door de echo, worden de dieren tot spoediger, sneller klimmen aangespoord, maar dikwijls ten onregte; de overrijde tred van menig dier wordt onzeker, het struikelt, valt en rolt van de steile hoogten af, die het nog even te voren met aanwending van alle zijne krachten besteege. Afgezien van het letsel, dat het dier bij zulk eenen val bekomt, kan daardoor ligt een niet te overzien onheil ontstaan, daar rotsbrokken en grootere steenen zich losrukken en in hunnen ongestoorden onregelmatigen loop menschen en dieren op den grond werpen en kwetsen, want de rigting van een naar beneden vallenden steen is niet met zekerheid te bepalen, en uit te wijken is dikwijls ten gevolge van het terrein eene onmogelijkheid.

Aan zulke en dergelijke tooneelen zijn de overgangen der karavanen over de gletscherpassen van Hoog-Azië rijk. De vreugde is steeds algemeen, wanneer men den pas gelukkig is overgegaan, wanneer men weder in lagere en daardoor ook zachtere en herbergzamer oorden is aangeland. Het is thans reeds avond geworden, tooverachtig verlicht de ondergaande zon de in den zomer nimmer door nevels bedekte, verblindend witte sneeuwvlakten, waarin dikwijls duidelijk door de indruksele der dieren en de voetsporen van den mensch de zoo even afgelegde weg zich laat herkennen.

Behalve hooge passen, die men om hunne hoogte en ligging onmogelijk om kan trekken, leveren vooral de rivieren aan de karavanen zwarigheden op van velerlei aard, daar slechts over enkelen ook voor lastdieren begaanbare bruggen liggen. Waar zij niet zeer diep zijn, gaan de dieren er beladen over. Hierbij worden of de waren door het spattende water beschadigd of zij moeten ingepakt worden op eene wijze, die zonder twijfel in verhouding tot hunne waarde te kostbaar is. De bodem der rivieren is met steenen bedekt, die nogtans niet onbewegelijk liggen, maar door de rivieren bewogen worden. Wanneer men er ook in slaagt een paard te redden, dat het ongeluk heeft bij het gaan over eene rivier, hetwelk nooit zonder gevaar is, te storten, zoo wordt toch de hem opgelegde, dikwijls kostbare last door het bruischende water weggevoerd. Dikwijls, als de rivieren,

over welke geen brug geslagen is, ten gevolge van het onverwacht smelten der sneeuw plotseling rijzen, moet een karavaan 3 tot 4 dagen geduldig aan haren oever wachten, zoolang namelijk totdat de bruischende wateren weder eenigermate zijn verlopen, om zonder oogenschijnlijk gevaar den tegenovergestelden oever te bereiken.

Het is, naar mijne meening, eene gewigtige zaak, van groote praktische beteekenis niet voor Engeland alleen, maar zelfs voor Europa, den tegenwoordig, zelfs onder zulke ongunstige, bezwaarlijke omstandigheden op groote schaal gedreven handel van Hoog-Azië door doelmatige inrigtingen te vergemakkelijken, waardoor hij ten opzichte zijner uitbreiding en vermeerdering zonder twijfel zoude winnen. Hulpbronnen worden voor verschillende landen niet op dezelfde wijze geopend. Spoorwegen, zoo noodzakelijk voor Indië, zou Hoog-Azië steeds kunnen ontberen; de noodzakelijkheid zal nimmer geboren worden den overgang over de hooge, dikwijls in onbewoonde streken gelegene passen, door kunstig aangelegde, prachtige wegen en viaducten voor voertuigen toegankelijk te maken. Hoog-Azië behoeft vooreerst slechts bruggen over zijne grootere rivieren en wegen, breed genoeg om, nevens de betrekkelijk kleine en zwakke paarden en muil dieren, ook grootere sterkere lastdieren de mogelijkheid te verschaffen hen te betreden. Welligt zouden hiertoe volkomen geschikt zijn de tweebultige Baktrische kameelen, dieren, welke reeds thans zonder bijzonder bezwaar gebezigd worden tot het vervoeren van lasten over de hooge passen van den Karakorúm tusschen Centraal-Azië en Thibet.

Wanneer men er eenmaal in geslaagd is de tweebultige kameelen in den Himálaya te acclimatiseren, wanneer eenmaal betere wegen in Hoog-Azië gelegd zijn, wanneer op daartoe geschikte tusschenruimten kleine eenvoudige steenen huizen zijn gebouwd en eenige graanmagazijnen zijn aangelegd, wanneer eenmaal de hinderpalen uit den weg geruimd werden, die nog tegenwoordig deels uit staatkundige, deels uit andere gronden de komst en de nederzetting van Europeanen in den weg staan; — dan eerst gaat Hoog-Azië eene bloeiende toekomst tegen, dan eerst worden al zijne rijke hulpbronnen ontwikkeld, dan zal men verwonderd zijn over de nimmer vermoede grootte en omvang van zijnen handel, over zijnen tot heden toe onbekenden rijkdom aan metalen en over de menigvuldigheid zijner dieren en nuttige gewassen.